

ՀԱՍԿԱՑՈՒՄԸ ՃԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԻՏԱՆԿՑՈՒՆԻՑ

Հողվածում դիտարկվում է հասկացման երևույթը ճանաչողական լեզվաբանության հայեցակերպով: Հասկացում արտահայտող բայերի օրինակով ցույց է տրվում, որ հասկացումը վերացական այլ հասկացությունների պես նյութականացված է և հիմնված է ֆիզիկական փորձի վրա: Հողվածի շրջանակներում փորձ է արվում սահմանել հասկացումը՝ ընդգծելով հասկացման գործընթացի որևէ մի կողմ: Հասկացումը ներկայացվում է որպես պարբերաբար միմյանց հաջորդող մտավոր գործունեությունների ամբողջություն:

Բանալի բառեր. ճանաչողական լեզվաբանություն, հասկացում, հասկացողական փոխաբերություն, գիտելիք, նյութականացում, երկխոսություն, հարց ու պատասխան

Վերջին տարիներին հասկացման երևույթն ուսումնասիրության առարկա է դարձել գիտության տարբեր ճյուղերի՝ լեզվաբանության, փիլիսոփայության, հոգեբանության, տրամաբանության, մշակութաբանության, մանկավարժության, տեքստի մեկնաբանության և սոցիոլոգիայի կողմից:

Մույն հողվածում ուսումնասիրության առարկա է գրավոր և բանավոր խոսքի հասկացումը ճանաչողական լեզվաբանության լույսի ներքո: Խոսքի հասկացման նկատմամբ հետաքրքրությունն աճել է 20-րդ դարի երկրորդ կեսին՝ պայմանավորված տեքստի կապակցվածության խնդրի վերաբերյալ հետազոտությունների ընդլայնմամբ:

Խոսքի հասկացումը բոլոր հասարակություններում տարբեր հարցերի լուծման, միջանձնային հարաբերությունների կարգավորման, ինչպես նաև հաջողված հաղորդակցության ցուցիչ է: Հասկացման օբյեկտ են տարաբնույթ առարկաներ, երևույթներ, հասկացություններ և այլն: Հետևաբար այդ ամենի հասկացումը ենթադրում է տարբեր մտավոր գործընթացների պարբերական հաջորդականություն: Հասկացման գործընթացի բաղկացուցիչ մասերը լեզվաբանության մեջ ունեն տարբեր անվանումներ՝ «հասկացման մոդուլ» («модуль понимания» – Վ. Ջ. Դեմյանկով), «հասկացման հիմք» («основание понимания» – Թ.Ա. վան Դեյք, Վ. Զինչ), «հասկացման մակարդակ» («уровень понимания» – Ա. Ե. Լեվինսոն):

Ուսումնասիրելով ճանաչողական լեզվաբանության տարբեր տեսություններ հասկացման վերաբերյալ՝ նշենք, որ չնայած բազմաթիվ սահմանումների, հասկացման գործընթացի տարաբնույթ նկարագրությունների՝ այնուամենայնիվ, գոյություն ունեն որոշ դրույթներ, որոնք լեզվաբանների մեծ մասը կիսում են: Այդ դրույթներն ամփոփված են ստորև:

Մի շարք հեղինակներ (Ջ. Լեյքոֆ, Մ. Ջոնսոն, Ա. Վեժիցկա, Ի. Սվիթեր, Փ. Ֆեյբեր, Ռ. Յուսոն, Ս. Սյոսթրոմ, Մ. Վանհոով, Բ. Լ. Իոմդին) իրենց

աշխատություններում անդրադարձել են հասկացման գործընթացին՝ այն ուսումնասիրելով որպես «հասկացողական» փոխաբերության արդյունք:

Հասկացում արտահայտող բայերը, լինելով հասկացման նշորդներ, տարբեր տեսանկյուններից «նկարագրում» են հասկացման գործընթացն՝ ընդգծելով հասկացման որևէ մի կողմ: Այսպես, ըստ Բ. Լ. Իոնդինի՝ հասկացումը տարբեր մտավոր գործողությունների ամբողջություն է՝ բացատրություն, ըմբռնում, յուրացում, գիտակցում, կռահում, խորաթափանցություն /Иомдин, 2002/: Եթե ուսումնասիրենք *understand* բայի հոմանիշային շարքը, ապա կարելի է նկատել, որ հասկացում արտահայտող այդ բայերի հիմքում ֆիզիկական փորձն է: Այսպես, հաշվի առնելով բայերի իմաստային հատկանիշներն ու ստուգաբանությունը, հասկացման բայերի համար առանձնացնենք հետևյալ փոխաբերությունները՝ **հասկացումը տեսնել է** (*see, look, view, envision, read*), **հասկացումը բռնել է** (*catch, grasp, seize, comprehend*), **հասկացումը վերցնել է** (*perceive, conceive, take in, presume, assume, accept*), **հասկացումն ուղղահայաց շարժում է** (*fathom, penetrate, get to the bottom of*), **հասկացումը հորիզոնական շարժում է** (*follow, tumble, get, draw*), **հասկացումը փոխակերպում է** (*interpret, translate*), **հասկացումը համակարգում է** (*discern, gather, make head or tail of, make out, suppose*):

Քննարկենք հասկացման երևույթն ավելի մանրամասնորեն՝ սկզբից հասկացումը նկարագրելով «հասկացողական» փոխաբերության տեսանկյունից, այնուհետև առանձնացնելով ճանաչողական համակարգում հասկացման գործընթացը կազմող բաղադրիչները և փուլերը:

Հասկացումը տեսողության ունակություն է

Խոսքում հասկացումը հաճախ սահմանվում է որպես «տեսողության ունակության» և «լույսի առկայության» համադրություն: Լույսի և տեսողության փոխաբերությունները կազմում են հասկացման գաղափարի հիմքը, այդ իսկ պատճառով Բ.Լ. Իոնդինը հասկացումը մի կողմից սահմանում է լույսի միջոցով (*see the light, see daylight, dawn, flash*), մյուս կողմից՝ տեսողության միջոցով (*see, discern, insight, become evident*) /Иомдин, 2002/: Տեսողության և հասկացման միջև զոյություն ունեցող այս օրինաչափությունն Ի. Սվիթսերը բացատրում է այն հանգամանքով, որ տեսողությունը գիտելիքի ձեռքբերման հիմնական միջոցն է: Հետևաբար, տեսողություն արտահայտող բայերը լավագույնս են ծառայում գիտելիք և մտավոր տեսողություն (հասկացում) արտահայտելու համար /Sweetser, 2001: 23-45/: Նմանատիպ տեսակետ հայտնում է նաև Ն.Գ. Արուտյունովան. ըստ նրա՝ տեսողական ընկալումն ուղեկցվում է այնպիսի գործողություններով, ինչպիսիք են դասակարգումը, նույնականացումը, մեկնաբանությունը և այլն: Ահա թե ինչու *see* բայն անցնում է ճանաչողական դաշտ՝ զգայականից անցում կատարելով դեպի մտավորը՝ *Я вижу (=понимаю), что неправ.* /Арутюнова, 1988: 114, 118-119/: Հատկանշական է, որ կիրառվում է ոչ թե *լսել* բայը, այլ *տեսնել* բայը:

Հասկացումը նկարագրելու համար լեզվում առավել հաճախ կիրառվում է տեսնելու գաղափարն արտահայտող բառապաշարը՝ *I see what you mean, I view/look at this matter quite differently*: Ծարունակելով միտքը՝ նշենք, որ *discern* բայը, որն ի սկզբանե նշանակում էր *separate*, այժմ նշանակում է *catch sight of* և *mentally realize* /Vanhove, 2008: 341-342, 363/: Այսպիսով, տվյալ դեպքում կատարվել է ան-

ցում՝ ֆիզիկական շփման իմաստային դաշտից տեսողության իմաստային դաշտ, այնուհետև տեսողության իմաստային դաշտից հասկացման իմաստային դաշտ:

Մ. Ջոնսոնը հասկացումը նկարագրելու համար առանձնացնում է հետևյալ փոխաբերությունը՝ *Understanding is seeing* /Johnson, 2007: 166/: Հետևաբար, հասկացումը հավասարեցվում է տեսնելու ֆիզիկական փորձին: Ինչպես նշում է Մ. Սյոսթրոմը, հասկացումը կապված է տեսնելու հետ: Օրինակ՝ *see* բայն ունի *realize, understand, comprehend, grasp, consider, think, observe, behold, watch, witness* իմաստները: Այստեղից նա գալիս է այն եզրակացության, որ չտեսնելը չհասկանալ է, օրինակ՝ *I cannot see how this fits in with what you are saying* /Sjostrom, 1999: 73-74/:

Հասկացման գործընթացում լույսի առկայության կարևորությանը անդրադարձել են մի շարք գիտնականներ: *Enlighten* բայն արտահայտում է *spread physical light on something* և *cause somebody to understand (see) something better as if shining light on it* /Faber, Usón, 1999: 214-248/: Ավելի շատ «լույս» սփռելով գաղափարի վրա՝ խոսակիցը հանգում է հասկացման /Johnson, 2007: 166/: Կարելի է եզրակացնել, որ ավելի շատ լույսի դեպքում, ավելի շատ ենք տեսնում, հետևաբար ավելի շատ ենք հասկանում:

Հասկացումը բռնել է

Հասկացումը ճանաչողական լեզվաբանության մեջ սահմանվում է նաև շոշափման ֆիզիկական փորձի միջոցով: Այսպես, Բ. Լ. Իոնդինի համաձայն՝ հասկացումը ձեռքբերում (приобретение) է: Այդ թեգը նա հաստատում է հասկացում արտահայտող որոշ բայերի օրինակով՝ *have, take, grasp, grip, seize, catch, absorb* /Иомдин, 2002/: Նմանատիպ մեկնաբանություն հասկացման երևույթին տալիս են Ջ. Լեյթոֆը և Մ. Ջոնսոնը. նրանք հասկացումը սահմանում են հետևյալ կերպ՝ *Understanding is grasping*: Ըստ նրանց՝ շոշափման ֆիզիկական փորձն ավելի հասանելի է դարձնում հասկացումը /Lakoff, Johnson, 2003: 20-21; Johnson, 2007: 166/: Շոշափման ֆիզիկական փորձի և հասկացման իմաստային դաշտերի փոխկապակցվածությանն անդրադարձել է նաև Մ. Վանհոուվը՝ նշելով, որ դրանց միջև կապը առկա է տարբեր լեզուներում: Անգլերեն *comprehend* բայը ծագում է լատիներեն *comprehendere* բայից, որը նշանակում է *seize together, seize through intelligence, thought*: Նշենք նաև, որ նկարագրվող երևույթն արտահայտված է նաև գերմաներենում՝ *greifen, fassen (վերցնել) – be-greifen, erfassen (հասկանալ)* /Vanhove, 2008: 341-342, 363/, նույն կերպ հայերենում *ըմբռնել (հասկանալ)* բայի հիմքում *բռնել* բառն է: Այսպիսով, ֆիզիկական շփում արտահայտող բայերը ձեռք են բերում այնպիսի իմաստներ, որոնք առնչվում են հասկացմանը: Քննարկվող օրինակներում շոշափման իմաստային դաշտից անցում է կատարվել դեպի հասկացման իմաստային դաշտ:

Հասկացումը շարժում է

Մի խումբ լեզվաբաններ հասկացումը համեմատում են շարժման հետ: Բ.Լ. Իոնդինը հասկացման և շարժման փոխկապակցվածությունը հիմնավորում է հասկացում արտահայտող որոշ բայերի օրինակով: Այսպես, հասկացում արտահայտող մի շարք բայեր իրենց մեջ պարունակում են նաև շարժման գաղափարը՝ *get, reach, bottom, fathom, enter one's mind, go in, get through, occur, come in, rush* /Иомдин, 2002/: Գիտնականների մեկ այլ խումբ (Ֆ. Շլայեր-

մախերը, Հ.Գ. Գաղամերը, Ա.Ե. Լեվինտովը, Պ. Ռիկյորը, Լ.Գ. Յոնհինը) հասկացման ողջ գործընթացն են բնութագրում որպես շարժում: Հասկացումը մի դեպքում բացատրվում է մեկնության շրջանի (hermeneutic circle) հայեցակերպով՝ այն դիտարկելով որպես շարունակական շարժում՝ մասից դեպի ամբողջը և հակառակը /տե՛ս <http://iph.ras.ru/elib/0762.html>; Gadamer, 2005: 235/: Մեկ այլ դեպքում հասկացումը ձևից դեպի բովանդակություն, իմաստ, իմաստներից դեպի հասկացություններ, հասկացություններից դեպի մտածողություն շարժումն է /Левинтов, 2009/: Հասկացումը բնութագրվում է նաև որպես ուղղակի իմաստից դեպի անուղղակի իմաստ շարժում: Նշված երևույթը Պ. Ռիկյորը բացատրում է հետևյալ կերպ՝ հասկացման առաջին փուլը ենթադրում է ուղղակի իմաստի հասկացումը, երկրորդ փուլը ենթադրում է ներակայված իմաստի հասկացումը: Լիարժեք հասկացումը տեղի է ունենում հեղինակի կողմից ակնարկված կամ նկատի ունեցած իմաստի «աղեկվատ» հասկացման դեպքում, որն իր հերթին հասկացման առանձին մակարդակ է /Ricoeur, 1976: 71-75, 87-88; Йонин, 2000/:

Ինչպես երևում է քննարկվող տեսություններից ամբողջական հասկացումը հասկացման ավելի պարզ մակարդակից ավելի բարդ մակարդակ շարժումն է: Հետևաբար, հաշվի առնելով այն փաստը, որ գոյություն ունեն հասկացման տարբեր մակարդակներ, կարող ենք եզրակացնել, որ հասկացումը շարունակական շարժում է՝ մի մակարդակից դեպի մյուսը, մակերեսայինից դեպի խորքայինը, ուղղակի իմաստից դեպի անուղղակի իմաստի ընկալումը:

Հասկացումը խոսք է՝ երկխոսություն է

Խոսքը կարևոր դերակատարություն ունի հասկացման գործընթացում: Սույն հոդվածում խոսքի և հասկացման փոխհարաբերությունները դիտարկվում են 3 տեսանկյունից: Առաջին դեպքում, առնչվում ենք հասկացողական փոխաբերության օրինակների, որտեղ հասկացումն արտահայտվում է «խոսքի» բայերի միջոցով: Երկրորդ դեպքում հասկացման գործընթացը նկարագրվում է խոսքի (երկխոսության) տեսքով: Երրորդ դեպքում խոսքը ներկայանում է որպես հասկացման ֆիզիկական միջավայր, հենց այդ միջավայրի առկայությունն է հնարավոր դարձնում անել տարբեր հետևություններ: Ավելի մանրամասն անդրադառնանք խոսքի այս երեք դերակատարություններին:

ա. «Միտքը որպես լեզու» հասկացողական փոխաբերությունը վերաբերում է բոլոր տեսակի մտավոր գործողություններին, այդ թվում հասկացմանը՝ *Liberals and conservatives don't speak the same language* (= *don't understand each other*) /Johnson, 2008: 45-51/:

Նման ձևով *accept, reason, guess, persuade, deceive, foresee, remind* բայերը գործածվում են որպես ներքին մտավոր գործունեություն արտահայտող և խոսք արտահայտող բայեր, ընդ որում՝ առաջին դեպքում դրանք արտահայտում են զուտ մտավոր գործունեություն, երկրորդ դեպքում՝ մտավոր գործունեության բովանդակությունը նյութականացվում է, հնչեղություն է ստանում /Faber, Usón, 1999: 248/: Նկարագրվող երևույթը հիմնավորենք *accept* բայի օրինակով.

*“A large number of bishops do not **accept** the ideas of openness, but few know that,” Cardinal Burke told Il Foglio* (= *do not think something is true*). (New York Times, Oct 13, 2014)

"Though I disagree with the findings made by the War College, I accept its decision," Walsh said in a statement (=I say I accept something is true). (Reuters, Oct 10, 2014)

բ. Խոսքը մեծամասամբ արտահայտվում է երկխոսության տեսքով, որի բաղկացուցիչ մասերն են հարցերը և պատասխանները: Յուրաքանչյուր նոր հարց պահանջում է նոր պատասխան, որն իր հերթին պահանջում է հասկացում խոսակցի կողմից:

Հասկացմանը որպես երկխոսական երևույթի անդրադարձել են մի շարք լեզվաբաններ (Ա.Ա. Պոտերնյա, Հ.Գ. Գադամեր, Բ. Բեյլի, Մ. Ջոնսոն, Թ. Ռոհրեր, Վ. Քինչ, Մ. Դայեր, Վ.Ջ. Դեմյանկով, Գ.Պ. Շեդրովիցկի): Մատուցված նյութի ամփոփումն ու վերաշարադրումը, դրա վերաբերյալ հարցեր տալու և դրանց ճիշտ պատասխանելու ունակությունը հասկացման ցուցանիշներ են:

Այս գաղափարն առավել մանրամասնորեն արտացոլված է Մ. Դայերի աշխատության մեջ: Նրա կողմից կատարված հետազոտության արդյունքների համաձայն ընդհանուր հասկացումը հնարավոր է դառնում տարբեր դեպքերի, փաստերի, գործողությունների միջև տրամաբանական կապերի կռահման շնորհիվ /Dyer, 1983: 1-11/: Այդ կապի առկայությունն ապահովում է հարցերի ճիշտ պատասխանը, հետևաբար նաև հասկացումը: Հասկացման ժամանակ որևէ տեղեկություն հավասարապես պատկանում է ինչպես խոսողին, այնպես էլ խոսակցին, ինչպես ընթերցողին, այնպես էլ տեքստի հեղինակին:

գ. Հասկացումը տեղի է ունենում խոսքին զուգահեռ (Մ. Ջասթ, Փ. Քափլընթեր, Ա. Գրեյսեր, Ս. Սվեյներ, Վ. Բազգեթ, Մ. Սել, Մ. Դայեր, Վ.Ջ. Դեմյանկով, Թ.Ա. վան Դեյք, Վ. Քինչ): Միաժամանակ տարբեր հետևություններ են արվում նախադասության շարահյուսական կառուցվածքի, խոսքի մեջ նշված անձանց արտաքինի, տարբեր առարկաների դասավորվածության, նկարագրվող գործողությունների պատճառների, նպատակների, հետևանքների մասին և այլն: Խոսքին զուգահեռ ակտիվանում է նաև հիմնարար գիտելիքների համակարգը: Ուստի խոսքն այն միջավայրն է, որի շնորհիվ հնարավոր են դառնում հետևությունները:

Հասկացումը գիտելիքների փոխանցում է

Գոյություն ունի շարունակական փոխկապակցվածություն հասկացման գործընթացի և գիտելիքների միջև (Մ. Ջոնսոն, Վ. Քինչ, Ա. Ռամ, Բ.Յու. Գորոդեցկի, Գ.Ի. Իսենբաևա, Ա.Ե. Լեվինտով): Հասկացման ժամանակ անհրաժեշտ է իմանալ խոսքում հիշատակված երևույթները, հասկացությունների սցենարները (script), շրջանակները (frame), պարզունակ/անթերի/կատարյալ/հենքային ճանաչողական մոդելները (idealized cognitive model), փոխաբերություններին, որոնք հատուկ են տվյալ լեզվին ու մշակույթին՝ լինելով ընդհանուր գիտելիքների անբաժանելի մաս /Johnson, 1993: 175-176/:

Հասկացումը կարելի է սահմանել որպես տեղեկությունից անցում գիտելիքի, որն առնվազն պատկանում է երկու հոգու: Նախնական փուլում նոր տեղեկությունը համադրվում է հին տեղեկությանը: Այնուհետև հասկացման դեպքում հաղորդակցության մասնակիցների կողմից տարբեր մտքեր, գաղափարներ, կարծիքներ, մտեցումներ և այլն ձեռք են բերում ընդհանուր բովանդակություն:

Նրանք ստանում են կայուն կարգավիճակ, դառնում են կապակցված, համակարգված. փոխակերպվում են գիտելիքի: Արդյունքում ճանաչողական համակարգում տեղի է ունենում «հին» և «նոր» գիտելիքների դասակարգումը: Հստակեցվում է «նոր» գիտելիքի նմանությունը, տարբերությունը, առանձնահատկությունը, կապը «հին» գիտելիքի հետ, ինչպես նաև որոշվում է «նոր» գիտելիքի տեղը և դերը ընդհանուր գիտելիքների համակարգում:

Այլ կերպ ասած՝ հասկացման գործընթացը բաղկացած է գիտելիքի փոխանցումից, դրան հաջորդում է այդ նույն գիտելիքի իմաստավորումը (interpretation) լսողի, խոսակցի կամ ընթերցողի կողմից: Իմաստավորումը հասկացման բարձրագույն մակարդակն է, այն հասկացման բաղկացուցիչ մասն է, որը որոշակի «անվանում» է տալիս երևույթին: Նշենք նաև, որ իմաստավորման փուլը մի կողմից անհատական է հաղորդակցության յուրաքանչյուր մասնակցի համար, մյուս կողմից այն սահմանում է հասկացման խորությունը՝ աստիճանը:

Հասկացումը կառուցման, զուգորդման, ակտիվացման և ինտեգրման ամբողջություն է

Հասկացումը չորս հիմնական գործողությունների՝ մատուցվող նյութի վերաբերյալ մտապատկերի կառուցման, համապատասխան գիտելիքների ակտիվացման և դրանց զուգորդման, ինչպես նաև ինտեգրման պարբերական հաջորդումն է (Մ. Ջասթ, Փ. Քափլընթեր, Վ. Քինչ, Թ.Ա. վան Դեյք, Մ. Դայեր):

Այսպիսով, հասկացման մեջ սկզբնական փուլում ընդգրկված է կառուցման գործընթացը, դրան հաջորդում են զուգորդումը և ակտիվացման մեխանիզմների տարածումը, որոնց շնորհիվ հասկացումը դառնում է կանոնավոր և հաջորդական: Դա կոչվում է կառուցման-ինտեգրման (construction-integration) մոդել: Համաձայն այս մոդելի՝ *The earthquake destroyed all the buildings in town except mint* նախադասությունը «կառուցելու» է *mint* բառի երկու իմաստները, և այն իմաստը, որն այնքան էլ կարևոր չէ տվյալ համատեքստում դուրս է մղվելու /Kintsch, 1998: 93-95/:

Հասկացման համար կարևորվում է ոչ միայն գիտելիքը, այլև այդ նույն գիտելիքի կիրառության բնույթը: Որպես կանոն, ինտեգրվում է այն ակտիվացած գիտելիքը, որն առավելագույնս համապատասխանում է տվյալ համատեքստին:

Գիտելիքը համատեքստի մաս է կազմում, որի լույսի ներքո մեկնաբանվում է խոսքը: Փոխաբերաբար արտահայտվելով՝ գիտելիքը «զուգորդումների վրա հիմնված ցանց» է (associative net), որի հիմնական «հանգույցները» (nodes) հասկացություններն են: Յուրաքանչյուր խոսք ակտիվացնում է համապատասխան հասկացությունը ընդհանուր գիտելիքների համակարգում: Հետևաբար, հասկացումը մեծապես կախված է գիտելիքի ակտիվացումից /Kintsch, 2002: 5-19/: Յուրաքանչյուր ներկայացվող միավոր (բառ, բառակապակցություն, նախադասություն, քերականական կառույց և այլն) ունի ակտիվացման իր զուգորդական հարթակը (associative level) /Just, Carpenter, 2002: 132/:

Հասկացումը «բացերի» լրացում է

Հասկացումը ենթադրում է «բացերի» լրացում (Ա. Ռամ, Ռ. Շանք, Ռ. Աբելսոն, Թ.Ա. վան Դեյք, Մ. Ջոնսոն, Ա.Վ. Լազարև): Հասկացման վերջնական

նպատակը հնարավորինս շատ բացեր գիտելիքներով լրացնելն է: Նշենք, սակայն, որ բացերի լրացումը տեղի է ունենում տարբեր աստիճանի մոտավորությամբ և ճշգրտությամբ, հետևաբար հասկացումը սուբյեկտիվ է: Նման տեսակետ է առաջադրում Գ.Պ. Շեդրովիցկին: Նա գրում է, որ հասկացումը շատ հազվադեպ է վերականգնում ու փոխանցում այն իմաստն ու բովանդակությունը, որն ի սկզբանե հեղինակն արտահայտել էր իր խոսքում: Նշվածը բացատրվում է յուրաքանչյուր անհատի մտածելակերպի յուրահատկությամբ /Щедровицкий, 1995: 481, 483/: Որևէ մեկի խոսքի իմաստի հասկացումը տեղի է ունենում որոշակի մոտավորությամբ /Soeffner, 2004: 96/:

Խոսքի մոտավոր հասկացման, այսինքն՝ բացերի մոտավոր լրացման վրա ազդում են նաև այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են մարդկանց համոզմունքները, կարծիքները, վերաբերմունքն այս կամ այն հարցի շուրջ, արժեքները, տրամադրությունը, ավանդույթները, ֆիզիկական ընդունակություններն ու հմտությունները և այլն: «Բացերի» լրացման գործընթացում կարևորվում է ավելի լայն համատեքստը: Խոսքը մեկնաբանվում է իրավիճակի տվյալ համատեքստում: Հասկացման նպատակը անուղակիորեն արտահայտված, ներակայված տեղեկության ընկալումն է: Ամեն անգամ հղում է կատարվում համատեքստին: Խոսքի գործաբանական կողմը՝ սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ պայմանների հաշվառումը, խոսողի մտադրությունը, նրա դիրքորոշումը, հոգեբանությունը, խոսքի ստեղծման սոցիալ-մշակութային պայմանները, այստեղ, հիմա, տվյալ համատեքստում փաստի կարևորությունը, դեմքի արտահայտության և մարմնի շարժումների իմաստի ընկալումն ապահովում են ամբողջական հասկացումը: Այսպիսով, համաձայն վերոնշյալ լեզվաբանների՝ հասկացումը խոսքի բոլոր կողմերի ընդգրկումն է /Gallagher, 2008: 446, 449; Schuntz, 1967: 107; Gadamer, 2005: 236; Дильтей, 2001: 512, 515/: Հակիրճ արտահայտվելով՝ որևէ երևույթի հասկացումը «ամբողջի» լույսի ներքո դրա քննությունն է:

Ի մի բերելով սույն հոդվածում շարադրված գաղափարները՝ գալիս ենք այն եզրակացության, որ հասկացումը մոտավոր գործունեություն է, որը ենթադրում է առնվազն երկու մասնակից: Այն յուրաքանչյուր հաղորդակցության հիմքն է: Հասկացման գործընթացը բաղկացած է տարբեր փուլերից, որոնք չունեն սահմանված հաջորդականություն, և կախված լեզվական արտահայտության բարդությունից կամ հաղորդակցության մասնակիցների հիմնարար գիտելիքներից՝ դրսևորվում են տարբեր հաջորդականությամբ, արտահայտում հասկացման տարբեր աստիճաններ: Հասկացումը ճանաչողական լեզվաբանության արդիական հիմնախնդիրներից է: Ընդհանրացնելով տարբեր լեզվաբանների տեսակետները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ տեսողության և լույսի, բռնելու և վերցնելու, շարժման (ուղղահայաց և հորիզոնական), խոսքի և հաղորդակցության գաղափարն արտահայտող իմաստային դաշտերը սերտորեն կապակցված են հասկացման իմաստային դաշտին: Այլ կերպ ասած՝ հասկացումը, լինելով վերացական հասկացություն, սահմանվում է կոնկրետ հասկացությունների միջոցով: Հետևաբար, մարդկային հասկացումը, ինչպես նաև հասկացում արտահայտող բայերը նյութականացված են: Հասկացման դեպքում ֆիզիկական փորձառությունը դառնում է մոտավոր փորձառության հիմքը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Bailey B. Misunderstanding // Duranti A. (ed.) *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd, 2004.
2. Dijk van T.A. Opinions and Attitudes in Discourse Comprehension // Le Ny J.-F., Kintsch W.A. (eds.) *Advances in Psychology, v. 9: Language and Comprehension*. The Netherlands: North Holland Publishing Company, 1982.
3. Dyer M.G. In-Depth Understanding: A Computer Model of Integrated Processes for Narrative Comprehension (Artificial Intelligence). Cambridge, MA: MIT Press, 1983.
4. Faber P.B., Usón R.M. Constructing a Lexicon of English Verbs. Berlin, Germany: Walter de Gruyter, 1999.
5. Gadamer H.-G. The Hermeneutic Significance of Temporal Distance // Stehr N., Grundmann R. (eds.) *Knowledge: Critical Concepts, v. 2: Knowledge and Society: Forms of Knowledge*. Abingdon, Oxon, UK: Routledge, 2005.
6. Gadamer H.-G. Philosophical Hermeneutics. Berkeley and Los Angeles, California, USA: University of California Press, 2008.
7. Gallagher Sh. Understanding Others: Embodied Social Cognition // Calvo P., Gomola T. (eds.) *Handbook of Cognitive Science: An Embodied Approach. Amsterdam*. The Netherlands: Elsevier Ltd, 2008.
8. Graesser A.C., Swauer S.S., Baggett W.B., Sell M.A. New Models of Deep Comprehensions // Britton B.K., Graesser A.C. (eds.) *Models of Understanding Text*. New-York: Psychology Press, 2014.
9. Johnson M. Moral Imagination: Implications of Cognitive Science for Ethics. Chicago, the USA: the University of Chicago Press, 1993.
10. Johnson M. The Meaning of the Body: Aesthetics of Human Understanding. Chicago, the USA: The University of Chicago Press, 2007.
11. Johnson M. Philosophy's Debt to Metaphor // Gibbs R.W. (ed.) *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2008.
12. Johnson M., Rohrer T. We are Live Creatures: Embodiment, American Pragmatism and the Cognitive Organism // Ziemke T., Zlatev J., Frank R.M. (eds.) *Body, Language and Mind: Embodiment, v. 1*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter, 2007.
13. Just M.A., Carpenter P.A. A Capacity Theory of Comprehension: Individual Differences in Working Memory // Polk Th.A., Seifert C.M. (eds.) *Cognitive Modeling*. Massachusetts Institute of Technology. USA: MIT Press, 2002.
14. Kintsch W. Comprehension: A Paradigm for Cognition. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 1998.
15. Kintsch W.A. The Role of Knowledge in Discourse Comprehension: A Construction-Integration Model // Polk Th.A., Seifert C.M. (eds.) *Cognitive Modeling*. Massachusetts Institute of Technology, USA: MIT Press, 2002.
16. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live by*. London: The University of Chicago Press, 2003.

17. Ram A., Moorman K. (eds.) *Understanding Language Understanding: Computational Models of Reading*. USA: MIT Press, 1999.
18. Ricoeur P. *Interpretation Theory: Discourse and the Surplus of Meaning*. Fort Worth, Texas, USA: Texas Christian University Press, 1976.
19. Schank R.C., Abelson R.P. *Scripts, Plans, Goals, and Understanding*. Psychology Press, 1977.
20. Schutz A. *The Phenomenology of the Social World*. Evanston, Illinois, USA: Northwestern University Press, 1967.
21. Sjoström S. *From Vision to Cognition* // Allwood J., Gärdenfors P. (eds.) *Cognitive Semantics: Meaning and Cognition*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins Publishing Company, 1999.
22. Soeffner H.-G. *Social Scientific Hermeneutics* // Flick U., Kardoff von E., Steinke I. (eds.) *A Companion to Qualitative Research*. London, UK: SAGE Publications Ltd, 2004.
23. Sweetser E.E. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
24. Vanhove M. *Semantic Associations between Sensory Modalities, Prehension and Mental Perceptions* // Vanhove M. (ed.) *From Polysemy to Semantic Change: Towards a Typology of Lexical Semantic Associations*. Amsterdam, the Netherlands: John Benjamins Publishing Company, 2008.
25. Wiezbicka A. *Semantics: Primes and Universals*. New York: Oxford Univ. Press, 1996.
26. Арутюнова Н.Д. *Типы языковых значений: оценка, событие, факт*. Москва: Наука, 1988.
27. Городецкий Б.Ю. *Компьютерная лингвистика: моделирование языкового общения* // Оборина М.А. (ред.) *Новое в зарубежной лингвистике: компьютерная лингвистика*. Москва: Прогресс, 1989, № 24.
28. Дейк ван Т.А., Кинч В. *Стратегии понимания связного текста* // *Новое в зарубежной лингвистике: когнитивные аспекты языка*. Москва, 1988, № 23 // <http://philologos.narod.ru/ling/dijk.htm>
29. Демьянков В.З. *Понимание как интерпретирующая деятельность* // *Вопросы языкознания*. Москва: Наука, 1983, № 6.
30. Демьянков В.З. *Интерпретация, понимание и лингвистические аспекты их моделирования на ЭВМ*. Москва: Издательство Московского университета, 1989 // <http://www.infolex.ru/Int0.html>
31. Демьянков В.З. *Когниция и понимание текста* // *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов: Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина, 2005, № 3.
32. Дильтей В. *Герменевтика и теория литературы (собр. соч., т. 4)* // Михайлова А. В., Плотникова Н. С. (ред.) Москва: Дом интеллектуальной книги, 2001.
33. Иомдин Б.Л. *Лексика иррационального понимания*. Москва, 2002 // <http://www.dissercat.com/content/leksika-irrationalnogo-ponimaniya> //

34. Исенбаева Г.И. Понимание и возможность его рационального осуществления // *Вестник Челябинского государственного университета: филология, искусствоведение*, 2008, № 37 (138).
35. Йонин Л. Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие. (Учебное пособие для студентов вузов). Москва: Логос, 2000 // http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Ionin/_Index.php //
36. Лазарев А.В. Прямономинативные и косвеннономинативные средства выражения понимания и непонимания (на материале английского и русского языков) // *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, том 22, 2007, № 53 // <http://cyberleninka.ru/article/n/pryamonominativnye-i-kosvennonominativnye-sredstva-vyrazheniya-ponimaniya-i-neponimaniya-na-materiale-angliyskogo-i-russkogo-yazykov> //
37. Левинтов А.Е. Непонимание как ресурс коммуникации. 2009 // <http://www.redshift.com/~alevintov/> //
38. Левинтов А.Е. Герменевтический круг // <http://www.portfolio.org/part272.htm> //
39. Потебня А.А. Мысль и язык. Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1892.
40. Щедровицкий Г.П. Избранные труды. Москва: Школа культурной политики, 1995.
41. Герменевтический круг. Новая философская энциклопедия. Институт Философии Российской Академии Наук // <http://iph.ras.ru/elib/0762.html> //
42. <http://www.vocabulary.com/dictionary/accept>

Д. МОВСИСЯН – Понимание в контексте когнитивной лингвистики. – В статье на примере глаголов понимания, показано, что подобно другим абстрактным концептам понимание материализуется и основано на физическом опыте. Через выявление характерных сторон сложного процесса понимания в рамках статьи сделана попытка дать его определение. Процесс понимания представлен как совокупность различных ментальных процессов, регулярно чередующихся друг с другом.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концептуальная метафора, знание, материализация, диалог, вопросы и ответы

D. MOVSISYAN – Understanding in the Context of Cognitive Linguistics. – The paper touches upon the phenomenon of understanding in the context of cognitive linguistics. On the example of verbs of understanding it is shown that, similar to other abstract concepts, understanding is embodied and based upon physical experience. An attempt is made to define the process of understanding by emphasizing one of its aspects. Understanding is presented as a complex of various mental processes regularly following one another.

Key words: cognitive linguistics, understanding, conceptual metaphor, knowledge, embodiment dialogue, questions and answers